HerStories
Telling Jewish women's stories

Rosl Heilbrunner

Meno za slobodna
Heilbrunner

Miesto narodenia
Freiburg, Nemecko

Rok narodenia
1912

Miesto úmrtia
Barcelona, Barcelona Španielsko

Rok úmrtia
2002

Konverzia na katolíctvo
18. august, 1939

Detstvo

Dva roky pred vypuknutím prvej svetovej vojny, 10. mája 1912, sa vo Freiburgu, hlavnom meste Schwarzwaldu, narodilo svetlovlasé a sivooké dievča menom Rosl Heilbrunnerová. Bola prvým dieťaťom Eduarda a Liny Heilbrunnerovcov, dvoch plne asimilovaných nemeckých Židov, ktorí viedli firmu na predaj a distribúciu surovín. O desať rokov neskôr, keď sa ešte stále spamätávali z ničivých následkov vojny, sa im narodil mladší zo súrodencov Julius.

Domov rodiny sa nachádzal na prvom poschodí Moltkestrasse 40 v centrálnej štvrti Altstadt, neďaleko starej synagógy. Rosl tam strávila prvé roky svojho života, šťastné a prekvitajúce detstvo, ktoré malo byť poznačené neistotou prichádzajúcou s vypuknutím prvej svetovej vojny. Po rokoch Rosl s úsmevom spomínala na toto obdobie, na svoje pretrvávajúce priateľstvá zo školy, výlety do hôr v Čiernom lese, prechádzky vo Freiburgu a pravidelné návštevy starých rodičov z matkinej strany, rodiny Leviovcov, ktorí žili v Altdorfe.

Rosl Heilbrunner na základnej škole 1919

V tomto kontexte slobody a tolerancie, pred blížiacou sa katastrofou, sa mladá Rosl Heilbrunnerová po ukončení základného vzdelania na dievčenskej škole a stredoškolského vzdelania na Höhere Töchterschule zapísala na prestížnu obchodnú akadémiu so zámerom študovať medzinárodné sekretárske štúdium. V roku 1930, po ukončení štúdia vo veku osemnásť rokov, sa stala asistentkou právnika Norberta Wolfa, ktorý pracoval na prokuratúre vo Freiburgu. Počas týchto troch rokov, od roku 1930 do roku 1933, prežívala Rosl jedno z najlepších období svojho života, žila naplno a budovala si vlastný svet, v ktorom boli všetky jej sny stále možné. Tento dokonalý svet sa však zrútil, keď 30. januára 1933 nastúpil do funkcie nemeckého kancelára Adolf Hitler, vodca nacistickej strany.

Vzostup nacizmu

Rosl Heilbrunner na prázdninách 1926

V decembri 1932 mal Freiburg 98 752 obyvateľov, z toho 1 138 Židov, čo predstavovalo približne 1,2 % z celkového počtu obyvateľov. Sotva o mesiac neskôr, s nástupom nacistickej strany k moci, sa ich spolužitie stalo minulosťou. Začal sa proces bez možnosti návratu, v ktorom sa mala „preliať krv a oheň“ na nepriateľoch nového režimu: Židoch, komunistoch, anarchistoch, homosexuáloch, liberáloch atď. Napríklad 6. marca vysokopostavení príslušníci NSDAP bez súhlasu starostu násilne vyvesili na balkón radnice vlajku s hákovým krížom. Koncom mesiaca SA [fn] Sturmabteilung (SA) bola polovojenská nacistická bojová organizácia založená v roku 1921 na príkaz Adolfa Hitlera, ktorá zohrala rozhodujúcu úlohu pri vzniku NSDAP ako úderných jednotiek. Pre hnedé uniformy sa SA neskôr nazývala aj „hnedé košele“.

[/fn] vo Freiburgu začala kampaň proti obchodným domom vlastnených Židmi. V osudný deň, 1. apríla 1933, sa na Kaiserstrasse, hlavnej nákupnej ulici mesta, zhromaždilo niekoľko tisíc demonštrantov a hlasno žiadali, aby nikto nenakupoval v židovských obchodoch. Začal sa dlhý a definitívny proces zbavovania práv a vylučovania židovských občanov z hospodárskeho a spoločenského života.

Rosl Heilbrunner na lyžovačke vo Felbergu
1932

Nasledujúci deň miestne freiburské noviny uverejnili zoznamy s názvami a adresami obchodov, ktoré sa už nesmeli navštevovať, vrátane Heilbrunnerovho. O osem dní neskôr bol starosta Bender nútený odstúpiť po očierňujúcej kampani, ktorú zorganizovali nacistické noviny *Der Alemanne*. Židovské podniky boli čoraz viac vystavené prenasledovaniu a v dôsledku toho utrpeli drastický pokles tržieb. V tejto súvislosti sa urýchlil proces arizácie [fn] Arizácia bol nacistický termín pre zabavenie majetku Židov a jeho prevod na nežidovské obyvateľstvo a násilné vylúčenie Židov z hospodárskeho života v nacistickom Nemecku, v štátoch Osi a na nimi okupovaných územiach. Znamenalo to prevod židovského majetku do „árijských“ alebo nežidovských rúk. Tento proces sa začal v roku 1933 v nacistickom Nemecku prevodmi židovského majetku a skončil sa holokaustom. Vo všeobecnosti sa identifikovali dve fázy: prvá fáza, v ktorej sa okrádanie židovských obetí skrývalo pod rúškom zákonnosti, a druhá fáza, v ktorej sa majetok konfiškoval otvorenejšie. V oboch prípadoch arizácia zodpovedala nacistickej politike a bola definovaná, podporovaná a presadzovaná nemeckou právnou a finančnou byrokraciou.

[/fn] verejných služieb, ktorý bol predohrou k vylúčeniu židovských občanov po prijatí norimberských rasových zákonov v roku 1935 [fn] 15. septembra 1935 nacistický režim vyhlásil dva nové zákony týkajúce sa rasy: a) zákon o ríšskom občianstve a b) zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti. Tieto zákony sa začali neformálne nazývať Norimberské zákony alebo Norimberské rasové zákony. Je to preto, že boli prvýkrát vyhlásené na zhromaždení nacistickej strany, ktoré sa konalo v nemeckom meste Norimberg. Norimberské zákony zmenili každodenný život Židov v Nemecku tým, že ich právne odlišovali od ich nežidovských susedov.

[/fn]. Norbert Wolf, právnik pracujúci na prokuratúre vo Freiburgu, prišiel o prácu a spolu s ním aj jeho asistentka Rosl Heilbrunnerová. Počas týchto ťažkých mesiacov boli mnohí freiburskí Židia náhle vylúčení zo športových a kultúrnych klubov v meste: zo speváckeho spolku, Schwarzwaldského klubu, Veľkého karnevalového spolku, športovej haly atď. V tlači ich označili za „nežiaduce osoby“ a Židia denne pociťovali dôsledky tejto svojvoľnej diskriminácie. V takejto situácii sa stigmatizovaná a nezamestnaná Rosl Heilbrunnerová

rozhodla odísť z Nemecka do španielskeho Leónu, kde sa zamestnala ako guvernantka v bohatej rodine.

1933 – Španielsko

Podľa rodinných fotografií sa Rosl usadila v španielskom Leóne v júli 1933.

Rosl Heilbrunner pracujúca ako au-pair 1934

Odišla tam pracovať ako guvernantka do bohatej rodiny. Začiatkom roka 1935 sa z neznámych dôvodov rozhodla presťahovať do Barcelony. Na fotografiách, ktoré máme k dispozícii, pôsobí elegantne, v modernom oblečení podľa nemeckej módy pózuje v Poble Espanyol, na pobreží Costa Brava, v Sant Pol či v Tossa de Mar. Vyzerá šťastná, bezstarostná, pripravená vydať sa do sveta. Práve v tejto republikánskej Barcelone, otvorenej a plnej príležitostí, sa zoznámila so svojím budúcim manželom Kurtom Sontheimerom, nemeckým Židom z Norimbergu, ktorý sa v Barcelone usadil v roku 1929 s úmyslom pracovať pre pobočku známej porcelánky Lehmann.

Dory Sontheimerová, dcéra Rosl Heilbrunnerovej a Kurta Sontheimera:

„Po stretnutí v Sant Pol sa Kurt a Rosl rozhodli, že sa lepšie spoznajú. Vydali sa na dlhé prechádzky ulicami Barcelony, Barcelony z roku 1935, nepokojnej, ?ažkej, republikánskej a stále svetskej. Mali dostatok ?asu na diskusiu o situácii, v ktorej sa oni a ich rozvetvené rodiny ocitli. Vo Freiburgu mnohí susedia za?ali odmieta? pozdravi? matkiných rodi?ov. Mladší brat Rosl Július, ktorý mal len trinás? rokov, musel toto poníženie znáša?. Viem, že mojej matke nikdy neprestal chýba?. Ke? som sa po rokoch dozvedela o ich vz?ahu, zarazil ma matkin ochranársky postoj k mladšiemu bratovi, jej jedinému súrodencovi.“

Rosl Heilbrunner na kúpalisku 1934

Kým prebiehal bojkot židovských obchodov, ktorý podnecovali hlásne trúby propagandy v podobe španielskej reakčnej tlače, Rosl a Kurt sa nechali unášať vzrušením zo zamilovanosti: chodili na výlety do Collseroly, prechádzali sa po plážach barcelonského pobrežia, chodili do kina, divadla, koncertnej siene Palau de la Música, či už sami, alebo v sprievode nových priateľov.

Na fotografiách vyzerajú veľmi šťastne, mlado a žiarivo, ďaleko od hrozieb, ktoré ich obklopovali. Dokonca sa rozprávali o svadbe. Napriek ohromujúcej sile ich nového vzťahu sa však nedokázali zbaviť obáv z diania v Nemecku.

Rosa Heilbrunner s Kurtom Sontheimerom, Costa Brava, Španielsko. 1936

Španielska občianska vojna

18. júla 1936 sa v Španielsku uskutočnil vojenský prevrat, ktorý zvrhol ústavný poriadok druhej republiky. Prevrat sa nepodaril a vyvolal krvavú občiansku vojnu, ktorá trvala tri roky.

Napriek všetkým nepríjemnostiam vojny a skutočnosti, že rodinný podnik, pobočka porcelánky Lehmann, bol na príkaz Militantného výboru [fn] Ústredný výbor antifašistických milícií Katalánska bol administratívny orgán, ktorý 21. júla 1936 vytvoril predseda katalánskej vlády Lluís Companys na nátlak anarchosyndikalistov z Národnej konfederácie práce (CNT) a Pyrenejskej anarchistickej federácie (FAI), ktorí viedli boj robotníkov proti vojenskému povstaniu v Barcelone v júli 1936. Jedným z ich hlavných poslaní bolo uskutočniť socialistickú transformáciu hospodárskych a sociálnych základov Katalánska.

[/fn] kolektivizovaný, hlavné starosti Kurta a Rosl pochádzali z Nemecka. Do konca roka 1937 bolo predaných alebo zatvorených približne 8 % z viac ako 200 židovských podnikov vo Freiburgu.

Lina o tom hovorila v liste, napísanom v auguste 1938, nasledovné:

„Najdrahšie deti,

[…] život tu prebieha s ve?kými ?ažkos?ami. Podnik je prakticky m?tvy a budeme ho musie? zlikvidova? alebo preda?. V dôsledku tohtoro?ných výdavkov a vysokých daní, ktoré nás prinútili zaplati?, nám dajú [za obchod] *len symbolickú sumu na zdôvodnenie prevodu, ktorú budeme musie? použi?, ak chceme získa? víza pre Juliusa […]. Víza pre nás, ako si viem predstavi?, nebude možné získa?. Ak sa Julius dostane do Ameriky, možno sa mu odtia? podarí nie?o vybavi?. Ale mám obavy, pretože je ve?mi mladý na to, aby bol v tej ve?kej krajine sám, so všetkými slobodami a bez toho, aby mu niekto poradil… ?ítali ste ten nový dekrét? Je to naozaj šialenstvo.“*

Svadba Rosl Heilbrunner
1936

Keď sa Lina v liste pýtala, či čítali nový dekrét, pravdepodobne mala na mysli vyhlásenie zákona o zmene rodinných a osobných mien, podpísané tri dni predtým, 17. augusta, podľa ktorého museli všetci Židia prijať mená Sara pre ženy a Israel pre mužov. Odvtedy sa v očiach nemeckých úradov rodičia Rosl mali volať Eduard Israel a Lina Sara.

O niekoľko mesiacov neskôr, v noci z 9. na 10. novembra 1938 [fn] V noci z 9. na 10. novembra prebehla tzv. Krištáľová noc alebo Novembrový pogrom. Bol to pogrom na Židov uskutočnený v Nemecku, Rakúsku i Sudetoch. Počas pogromu bolo napadnutých, zranených, zabitých, ale aj zatknutých množstvo Židov. Bolo vypálených asi 200 židovských synagóg a taktiež bolo zničených množstvo židovských obchodov a domovov.

[/fn], sa freiburská synagóga, podobne ako mnoho iných miest v Nemecku, stala obeťou nacistickej zúrivosti a bola vypálená. V tú istú noc bolo zatknutých 137 židovských mužov, mnohí z nich boli brutálne týraní a následne odvlečení do väzenia. V ten istý deň Lina napísala list svojej dcére Rosl, v ktorom jej oznámila, čo sa stalo:

„[…] Udalosti zo stredajšej noci a štvrtkového rána sa ?ažko vyjadrujú slovami. […] Bolo to strašné. Noc plná hrôzy. […] V?akabohu, že sa nevlámali do nášho domu. […] Takmer vôbec nevychádzame z domu. Obchod je zatvorený. Naša finan?ná situácia je ve?mi zlá […].“

26. januára 1939 vtrhli Francove vojská do Barcelony, obsadili mesto a nastolili nový režim. Od tohto momentu začali židovskí utečenci, ktorí stále žili v meste, pociťovať rastúci tlak. Snažili sa zostať nepovšimnutí pred dohľadom Francovej polície, ktorá spolupracovala s gestapom. Mnohí z nich, väčšinou bez štátnej príslušnosti, boli zatknutí a poslaní do Francových koncentračných táborov. V tomto kontexte extrémnej nepriazne osudu bol Max Sontheimer, Kurtov otec a väčšinový akcionár spoločnosti Lemanos, S. A., pobočky továrne Lehmann v Barcelone, odstránený z predstavenstva spoločnosti menšinovým akcionárom, Nemcom Óscarom Stettinerom. Stettiner nakoniec s podporou nového režimu prevzal kontrolu nad spoločnosťou. Dňa 11. mája bol prijatý nový zákon o prekračovaní hraníc, ktorý podpísal minister Gómez Jordana a ktorý zabraňoval Židom prekračovať hranice bez povolenia. Dňa 18. augusta 1939 Rosl a Kurt Sontheimerovci, vedomí si toho, čo bude nasledovať, a s naliehavým strachom, že budú zatknutí a odovzdaní gestapu, začali proces konverzie na katolicizmus.

Druhá svetová vojna: Záchrana rodiny

Dory Sontheimerová, dcéra Rosl Heilbrunnerovej a Kurta Sontheimera:

„Barcelona, rok 1940. Už nebola vojna [španielska ob?ianska vojna], ale nebol ani mier. Aspo? nie v srdciach Kurta a Rosl, ktorí na svojich pleciach niesli všetku tú úzkos? a starosti o svoju rodinu. Napriek všetkému pokra?ovali v boji za svoj za?ínajúci podnik [La Casa Pitón]. Moja matka, ktorá už nepracovala v obchodných domoch SEPU, vložila všetku svoju energiu do pomoci otcovi v kancelárii, zatia? ?o on cestoval po Španielsku a h?adal zastúpenie.“

25. apríla 1940 Lina v hlbokom utrpení a v túžbe opustiť Nemecko napísala Rosl a Kurtovi list, v ktorom vysvetľovala boj o získanie víz, ktoré však nikdy neprišli:

„Požiadali sme o víza, ale odpove? je záporná, kým nebudeme ma? pasy […]. V hlave sa mi to?í to?ko myšlienok, stále myslím na množstvo vecí a uvedomujem si, že ani pre vás to nie je ?ahké, ale najdôležitejšie je, aby ste boli zdraví.“

23. októbra 1940, v deň, keď sa Franco stretol s Hitlerom v Hendaye, boli poslední Židia žijúci vo Freiburgu poslaní do koncentračného tábora Gurs v juhozápadnom Francúzsku. O štyri dni neskôr dostali Rosl a Kurt prvú správu o svojej rodine v podobe telegramu. O dva dni neskôr napísala Lina z baraku č. 16:

„Najdrahšie deti,

telegram Vás musel šokova?, pretože si stále neuvedomujete zmeny, ktoré sa udiali. D?a 23. októbra v priebehu nieko?kých hodín prišiel príkaz, že musíme opusti? svoje domovy. Neviete si predstavi?, ?o to znamenalo. Mohli sme si vzia? len nevyhnutne potrebné veci a v celom tom chaose sme si nevzali ani tie. V stredu o desiatej ve?er nás posadili do špeciálneho vlaku bez toho, aby sme vedeli, kam ideme.“

Zatiaľ čo jej rodičia bojovali o víza v snahe dostať sa na slobodu, Rosl sa snažila zapadnúť do Francovej ultrakatolíckej spoločnosti, skrývala svoju židovskú identitu, zamlčovala akékoľvek známky svojej minulosti, neupozorňovala na seba, v nedeľu chodila na omšu, budovala si nový svet, katolícky a prísny. Rosl žila dva životy, jeden verejný, mimo domova, držiac sa v úzadí bez toho, aby vzbudila podozrenie, žijúc ako typická katolíčka, a druhý v intimite domova, kde sa telom a dušou venovala oslobodeniu svojich rodičov zo zajatia, nech to stálo čokoľvek.

O mesiac neskôr, 15. augusta, napísala Lina ďalší list z Marseille:

„Moja drahá Rosl! Môj drahý Conrado [Kurt]! Uprostred tejto hustej atmosféry, ktorá ma obklopuje, sa snažím nájs? pár chví? rozptýlenia, aby som sa s Tebou porozprávala, dcérka […] ?o by som dala za to, aby som mohla by? s Tebou. Mojím jediným želaním je by? so svojimi de? mi, ale zdá sa, že to nebude možné. Aj keby sme dostali španielske víza, nedá sa ni? robi?.

Kancelár nevydáva žiadne formuláre. Poh?ad na ?udí, ktorí odtia?to odchádzajú v nákladných vagónoch, je neopísate?ný […].“

Dory Sontheimerová, dcéra Rosl Heilbrunnerovej a Kurta Sontheimera:

„O nieko?ko dní neskôr Linu a jej manžela previezli do tábora Camp des Milles [fn] Koncentra?ný tábor Camp des Milles zriadili nacisti v septembri 1939 v nepoužívanej továrni na obklada?ky v dedine Milles v Aix-en-Provence. V auguste a septembri 1942 sa stal „predsie?ou“ Auschwitzu, kam boli deportované tisíce židovských mužov, žien a detí.

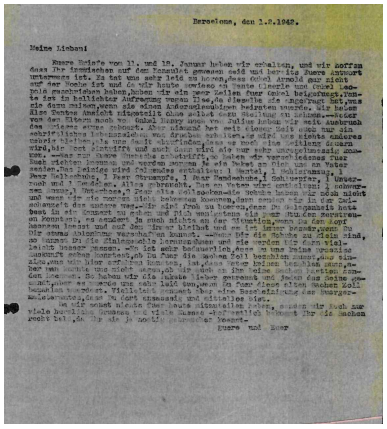
[/fn]. Tu sa nachádzala železni?ná stanica, odkia? odchádzali vagóny, ktoré ich mali odviez? na neznáme miesto.“

Nakoniec 7. septembra 1942, po niekoľkých dňoch tlačenia sa vo vagóne, dorazili Eduard a Lina do koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau. Tam ich zavraždili. Deň predtým im Rosl napísala list, ktorý si nikdy neprečítali:

„Najdrahšia mama a otec,

od Vášho posledného listu z 30. augusta sme nedostali žiadnu správu a ako si iste viete predstavi?, sme ve?mi znepokojení. Chcem, aby ste vedeli, že Julius dostal Váš list z 3. augusta a že v ten istý týžde? odišiel do Washingtonu, aby sa pokúsil získa? ?alšie víza. Dúfame, že bude úspešný, a musíme sa toho drža?. Hovorili sme s ?lovekom, ktorý sa v týchto veciach ve? mi dobre vyzná, a ten nám povedal, že ak všetko pôjde dobre, dostanete víza ve?mi skoro […]. Dúfam, že ste dostali náš posledný list. To je pre dnešok všetko.“

V dusivej atmosfére, bez akýchkoľvek správ o Line a Eduardovi a v obave, že ich môže kedykoľvek zatknúť Francova polícia, si Sontheimerovci 10. novembra 1943 oficiálne zmenili priezvisko a stali sa rodinou Sontovcov. Zmazávali tak stopy svojej minulosti.

List of Rosl pre Linu, datovaný v pondelok, 1. februára 1942 1942

Frankizmus a obdobie po druhej svetovej vojne

Dory Sontheimerová, dcéra Rosl Heilbrunnerovej a Kurta Sontheimera:

„Narodila som sa v Barcelone po druhej svetovej vojne. Moje spomienky na detstvo a dospievanie sú šťastné. Boli sme veľmi malá rodina, čo som v Španielsku veľkých rodín ťažko chápala. Keď som sa pýtala prečo, vždy som dostala rovnakú strohú odpoveď: „Zomreli vo vojne.“ Nič viac.

Dcéra Rosl, Dory Sontheimer, na prvom svätom prijímaní 1954

Dodržiavali sme všetky náboženské normy stanovené cirkvou a frankistickým režimom. V nedeľu a na významné náboženské sviatky sme chodili na omšu. Nikdy, nikdy som nemala pocit, že by [rodičia, pozn. prekl.] niečo skrývali, ale všimla som si, že doma boli dôležité ľudské hodnoty, etika a morálka. Hovoriť o politike bolo zakázané. Ako roky plynuli, náboženské povinnosti sa postupne vytrácali.

Zatiaľ čo matka niesla toto neviditeľné bremeno strachu a bezmocnosti, pokračovala v živote a zo všetkých síl sa držala svojej novej identity. Chodila von s priateľmi, tešila sa zo stredajších partií bridžu, z večerov v Palau de la Música a v Liceu a zo stretnutí u seba doma, kde bola dobrou hostiteľkou, ktorá rada prestierala stôl, varila nemecké jedlá, najmä pečivo, *marmorkuchen*, jablkový koláč atď. Život musel ísť ďalej. Ako by sme mohli zabudnúť na naše letá na pobreží Costa Brava, v Sant Feliu de Guixols, v našom byte na Rambla Vidal.

Keď som mala 18 rokov, rodičia usúdili, že je čas povedať mi o židovskom pôvode rodiny. Nechápala som, prečo to tak dlho tajili ani prečo sa báli možnosti, že by som to mohla povedať iným. Žiadali ma, aby som mlčala, a ja som to rešpektovala.

Otec zomrel v roku 1984 na infarkt. Od tej chvíle sa matkin fyzický aj psychický stav začal zhoršovať. Vtedy som si začala uvedomovať bremeno, ktoré celé tie roky niesla, bremeno, ktoré hovorilo o bolestnej minulosti, ktorej sa nevedela zbaviť a o ktorú sa delila len so svojím manželom. V posledných rokoch svojho života prekonala sériu mozgových príhod, po ktorých sa takmer ocitla v kóme, čo opäť vynieslo na povrch prízraky minulosti. Všetko, čo si vytrpela, všetka kontrola, ktorú mala nad svojou židovskou identitou, úplne zmizlo, čím sa otvorili dvere do minulosti. Dobre si pamätám na chvíle agónie, keď vo svojom rodnom jazyku kričala: „Príde gestapo a odvedie nás!“

Po jej smrti v roku 2002 som na povale jej domu objavila zapečatené škatule, ktoré som nikdy predtým nevidela. Keď som ich otvorila, okamžite som si uvedomila, že obsah týchto siedmich krabíc priamo súvisí s obrovskou ťarchou, ktorú roky nosila.

Teraz už chápem mnohé veci: dôvod, prečo môj otec požiadal o zmenu priezviska zo Sontheimera na Sonta – ktoré som ja zmenila naspäť –, prečo si moja matka zmenila druhé priezvisko z Levy na Ley, ako aj dôvod mlčania a strachu, ktorý všetko obklopoval.

Často na ňu myslím, na silu, ktorú preukázala, keď čelila životu, na jej schopnosť prežiť a predovšetkým na to, aké to muselo byť, keď nemohla zachrániť svojich rodičov, čo bola trauma, z ktorej sa určite nikdy nespamätala. Zanechala mi pôsobivý odkaz a niekoľko jedinečných ponaučení.

Ďakujem, mami. RIP. NIKDY VIAC.“